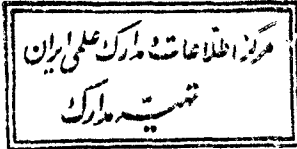

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه جهت اخذ دانشنامه دکتری

در رشته اقتصاد
(گرایش اقتصاد بخش عمومی)

موضوع

اندازه مطلوب فعالیت‌های اقتصادی
دولت در ایران

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر جمشید پژوهان

اساتید مشاور :

جناب آقای دکتر پرویز داودی

جناب آقای دکتر اکبر کمیجانی

اساتید داور :

جناب آقای دکتر مرتضی قره‌باغیان

جناب آقای دکتر جعفر عبادی

جناب آقای دکتر محمد قلی موسی نژاد

نگارش :

مرتضی سامتی

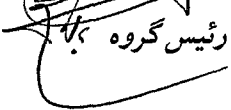
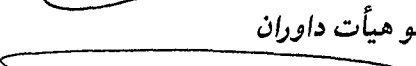
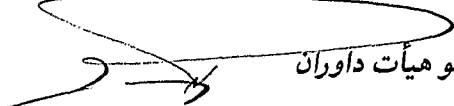
آبان ۱۳۷۲

۱۷۳۹۳

بسمه تعالی

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه دوره دکتری رشته اقتصاد آقای مرتضی سامتی تحت عنوان "بررسی حد مطلوب فعالیتهای اقتصادی دولت در ایران" با حضور اساتید راهنما و هیأت داوران و رئیس گروه اقتصاد در تاریخ ۷۲, ۸, ۲۹ در دانشگاه تربیت مدرس تشکیل و با موفقیت دفاع گردید و با درجه ۱۹ و امتیاز عالی به تصویب رسید.

دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس

	استاد راهنما	جناب آقای دکتر جمشید پژویان
	استاد مشاور	جناب آقای دکتر پرویز داودی
	استاد مشاور	جناب آقای دکتر اکبر کمیجانی
	عضو هیأت داوران و رئیس گروه	جناب آقای دکتر مرتضی قره باغیان
	عضو هیأت داوران	جناب آقای دکتر جعفر عبادی
	عضو هیأت داوران	جناب آقای دکتر قلی موسی نژاد

زبانها از ادای ثنا و ستایش لایق تو قاصر و عقلها از
ادراک کنه جمال و جلال عاجز است، خلق را راهی
بسوی معرفت ننمودی جز، به اظهار عجز از معرفت. ای خدا
ما را از آن بندگانی مقرر ساز که نهال شوق دیدارت در باغ
دلهایشان همیشه سبز و خرم است و سوز شرار محبتت
سراسر قلب آنان را فرا گرفته است.

امام سجاد (ع)

با تشکر

از استاد ارجمند و گرانمایه، جناب آقای دکتر جمشید پژوهان که با بزرگواری و همت پیدریغ و صرف اوقات ارزشمند خود اینجانب را از فراز و نشیبهای موجود در راه به نتیجه رساندن این تحقیق یاری داده و از کفایت و درایت خویش بهره‌مندم ساخته‌اند.

همچنین از اساتید بزرگوار آقایان دکتر پرویز داودی و دکتر اکبر کمیجانی که در طول مدت تحصیل افتخار شاگردی ایشان را داشته و دارم و همچنین در این رساله زحمات زیادی را متحمل گردیده‌اند تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

از استاد عزیز جناب آقای دکتر مرتضی قره‌باغیان که زحمت مطالعه‌ی این رساله بر عهده‌ی ایشان بوده و از نظرات ارزشمندشان استفاده‌های فراوان برده‌ام تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از جناب آقای دکتر جعفر عبادی که هم در گذشته و هم اکنون از راهنمایی‌ها و نظرات ایشان بهره‌مند شده‌ام و از جناب آقای دکتر موسی نژاد که قبول زحمت فرموده و این رساله را مطالعه نموده و از نظرات ایشان نیز بهره‌مند شده‌ام تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

از برادر ارجمند آقای علیرضا بارانی که در ترسیم نمودارها و جمع‌آوری اطلاعات، و از برادر بزرگوار آقای غلامرضا خاکسار و آقای محمود صالحی و سایر همکاران مؤسسه تحقیقات اقتصادی که در تهیه پایان‌نامه اینجانب را یاری نموده‌اند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از خواهران تالیپست مؤسسه تحقیقات اقتصادی که زحمت تایپ بر عهده‌ی ایشان بوده است و همچنین از برادر ارجمند آقای بیژن بلور که زحمت ویرایش ادبی این رساله را متحمل شده‌اند نیز تشکر و قدردانی می‌نمایم.

مرتضی سامتی

آبانماه هفتاد و دو

تقدیم به :

روح پر فتوح حضرت امام خمینی (س)
که خود باوری و اعتماد به نفس را حیات دوباره بخشید.
پدر بزرگوار و مادر مهربانم
که پیوسته در سایه دعاهای خیرشان از الطاف خداوندی بهره‌مند
شده‌ام.
همسر فداکارم
که همواره با شکیبایی و معرفت خویش اینجانب را یاری نموده‌اند.
فرزندان عزیزم :

سروش، صبا و سجاد

چکیده

در این تحقیق فعالیت های اقتصادی دولت از سه بعد مورد توجه قرار گرفته است. یکی از بعد بودجه عمومی دولت، دیگری از بعد بودجه شرکتهای دولتی و در نهایت از بعد قانونگذاری. با عنایت به اینکه سه وظیفه عمده تخصیص بهینه منابع، توزیع عادلانه ثروتها و تثبیت فعالیتهای اقتصادی، در ادبیات موضوع برای توجیه دخالت دولت در فعالیتهای اقتصادی در نظر گرفته شده است و همچنین با توجه به اینکه اثر فعالیتهای اقتصادی دولت هم از دیدگاه متغیرهای اقتصاد کلان و هم از دیدگاه متغیرهای اقتصاد خرد قابل بررسی است، لذا، متغیرهای بهره‌وری و بازدهی نسبت به مقیاس عوامل تولید به منظور تشریح تخصیص بهینه منابع، از متغیرهای اقتصاد خرد، و رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی به منظور تشریح تثبیت فعالیتهای اقتصادی از متغیرهای اقتصاد کلان انتخاب گردیده، و اثرات هر کدام از ابعاد فعالیتهای اقتصادی دولت بر اینگونه متغیرها مورد ارزیابی قرار گرفته است.

ابتدا اندازه موجود فعالیتهای اقتصادی دولت مورد سنجش واقع گردیده است، و به این نتیجه منجر شده است که در مجموع اندازه فعالیتهای اقتصادی دولت با توجه به اهداف یاد شده نامتناسب است. سپس به منظور شناسایی نقاط مثبت و منفی فعالیتهای اقتصادی دولت، هر کدام از اجزاء بودجه عمومی دولت و بودجه شرکتهای دولتی مورد ارزیابی قرار گرفته است به گونه‌ای که از نظر بودجه عمومی دولت، اثر هر کدام از امور با توجه به ابعاد جاری و عمرانی بودجه، بر رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی مورد ارزیابی قرار گرفته است. و به این نتیجه منجر شده است که امور اقتصادی هم از نظر عمرانی و هم از نظر جاری دارای اثرات مثبت بر رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی بوده، و امور اجتماعی از نظر عمرانی دارای اثرات مثبت و از نظر جاری دارای اثرات منفی بر رشد حقیقی تولید ناخالص داخلی بوده است و امور عمومی از نظر بودجه عمرانی دارای اثرات منفی و از نظر بودجه جاری دارای اثرات منفی است.

از نظر بودجه شرکتهای دولتی قریب ۴۰ شرکت دولتی و ۲۰ شرکت خصوصی و تحت پوشش بنیادها انتخاب گردیده است، و بهره‌وری و بازدهی عوامل تولید بین آنها مقایسه گردیده و نقاط ضعف شرکتهای تحت پوشش دولت از نظر بهره‌وری و بازدهی عوامل در مقایسه با بخش خصوصی و بنیادها مشخص گردیده است.

از نظر قانونگذاری نیز اثرات اقتصادی قانون وضع عوارض زیربنای ساختمان بر شاخص بهای مسکن در تهران به منظور نشان دادن اثرات توزیع درآمد و همچنین اثرات قوانین و مقررات دولتی بر بلااستفاده ماندن ظرفیتهای شرکتهای دارویی به منظور نشان دادن اثرات آن بر تثبیت فعالیتهای اقتصادی مورد بحث واقع شده و مشخص شده است که قوانین چنانچه مناسب با فعالیتهای اقتصادی وضع شود می‌تواند تسهیلات لازم برای رشد اقتصادی، توزیع عادلانه ثروتها و تثبیت فعالیتهای اقتصادی را فراهم آورد.

فهرست مطالب

(۱-۱۸)	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱. مقدمه
۳	۱-۲. ضرورت و اهمیت موضوع
۳	۱-۳. فرضیات
۴	۱-۴. روش تحقیق
۵	۱-۵. تعاریف و مفاهیم
۵	۱-۵-۱. تعریف دولت
۵	۱-۵-۱-۱. تعریف دولت از دید بعضی دیگر از صاحب نظران
۶	۱-۵-۲. ماهیت دولت
۸	۱-۵-۳. پیشینه دولت
۸	۱-۵-۳-۱. شباهت‌های دولت شهر یونانی و دولت مدرن
۱۰	۱-۵-۴. حکومت، دستگاه اداری و دولت
۱۳	۱-۵-۵. حاکمیت و دولت
۱۵	۱-۵-۶. انواع دولت

۱۵ ۱-۵-۶-۱. انواع دولت بر حسب رابطه دولت با شهروندان

۱۵ ۱-۵-۶-۲. تقسیم بندی انواع دولت بر حسب تئوریهای اقتصادی

فصل دوم: مبانی نظری دخالت دولت در فعالیتهای اقتصادی (۱۹-۷۴)

۲۰ ۲-۱. مقدمه

۲۱ ۲-۲. قلمرو فعالیت های اقتصادی دولت از نظر مکتب کلاسیک

۲۴ ۲-۳. قلمرو فعالیت های اقتصادی دولت از نظر مکتب نئوکلاسیک

۲۴ ۲-۳-۱. دیدگاه کالکی

۲۵ ۲-۳-۲. دیدگاه جان استوارت میل

۲۶ ۲-۴. پیدایش نظریات اقتصادی بخش عمومی

۲۸ ۲-۵. قلمرو فعالیت های اقتصادی دولت از نظر مکتب نهادی (گالبرایت)

۳۰ ۲-۶. دیدگاه ویکسل

۳۱ ۲-۷. قلمرو فعالیت های اقتصادی دولت از دیدگاه جان مینارد کینز

۳۶ ۲-۸. قلمرو فعالیت های اقتصادی دولت از نظر مارکس

۳۸ ۲-۹. دیدگاه آمارتیا - سن

۲-۱۰. کالای عمومی و تعیین حد مطلوب آن توسط هواردباون ۴۱

۲-۱۰-۱. اندازه گیری کمی کالاهای عمومی ۴۲

۲-۱۰-۲. حد مطلوب کالای عمومی ۴۲

۴۳ ۲-۱۰-۳. رأی گیری فردی برای تعیین مقدار کالای عمومی

۴۷ ۲-۱۰-۴. رأی گیری برای افزایش سطح محصول

۴۸ ۲-۱۰-۵. شقوق رأی گیری

۴۸ ۲-۱۰-۶. توزیع هزینه کالای عمومی

۴۹ ۲-۱۰-۷. کالای عمومی نابرابر در دسترس مصرف کنندگان (رأی دهندگان)

۵۱ ۲-۱۱. نظریه تئوری خالص هزینه عمومی ساموئلسن

- ۵۴ ۲-۱۲. رفتار مالی بخش عمومی در کشورهای در حال توسعه
- ۶۱ ۲-۱۳. تئوری عقلایی اندازه دولت. (دیدگاه ملترز و ریچارد)
- ۶۶ ۲-۱۳-۱. اندازه دولت
- ۲-۱۴. حدود اختیارات و وظایف اقتصادی دولت از دیدگاه
- ۷۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

(۷۵-۱۰۴) فصل سوم: اندازه موجود فعالیت‌های اقتصادی دولت

- ۷۷ ۳-۱. معیارهای اندازه‌گیری فعالیت‌های اقتصادی دولت
- ۷۸ ۳-۱-۱. نقد نظریه واگنر
- ۸۲ ۳-۱-۲. اندازه موجود فعالیت‌های اقتصادی دولت در ایران
- ۹۶ ۳-۲. اندازه دولت و رشد اقتصاد
- ۱۰۰ ۳-۲-۱. مطالعات تجربی در اقتصاد ایران

(۱۰۵-۱۲۹) فصل چهارم: علل رشد هزینه‌های دولت

- ۱۰۶ ۴-۱. علل رشد هزینه‌های دولت از نظر واگنر
- ۱۰۷ ۴-۲. علل رشد هزینه‌های دولت از نظر پیکاک و وایزمن
- ۱۰۸ ۴-۳. الگوی توسعه و رشد مخارج عمومی روستو و ماسگریو
- ۱۰۹ ۴-۳-۱. آزمون مدل رشد و توسعه روستو و ماسگریو در ایران
- ۱۱۵ ۴-۴. تخمین مدل هزینه‌های عمومی دولت در ایران
- ۱۱۵ ۴-۴-۱. شناسایی مدل هزینه‌های عمومی
- ۱۱۵ ۴-۴-۱-۱. اثرات جمعیت
- ۱۱۵ ۴-۴-۱-۲. پدیده‌های اجتماعی
- ۱۱۶ ۴-۴-۱-۳. ثروتمند شدن جامعه و توزیع درآمد

۱۱۶	۴-۴-۱-۴. محدودیت‌های مالی
۱۱۸	۴-۴-۱-۵. تکنولوژی
۱۱۹	۴-۴-۱-۶. اثرات اجرایی و سیاسی
	۴-۴-۲. مروری بر مطالعات تجربی عوامل مؤثر در رشد
۱۲۰	هزینه‌های عمومی در ایران
۱۲۰	۴-۴-۲-۱. اثرات جمعیت
۱۲۱	۴-۴-۲-۲. پدیده‌های اجتماعی
۱۲۳	۴-۴-۲-۳. ثروتمند شدن و توزیع درآمد:
۱۲۳	۴-۴-۲-۴. محدودیت‌های مالی
۱۲۶	۴-۴-۳. مدل هزینه‌های عمومی دولت

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل سهم اجزاء بودجه عمومی دولت (۱۳-۱۵۵)

۱۳۱	۵-۱. مقدمه
۱۳۳	۵-۲. انبساط دولت و رشد اقتصادی
۱۳۵	۵-۳. مخارج دولت و رشد اقتصادی در چهار چوب نظریه رشد دینسون
۱۳۸	۵-۴. شواهد تجربی در اقتصاد ایران

فصل ششم: تجزیه و تحلیل اجزاء بودجه شرکتهای دولتی (۱۵۶-۱۸۵)

۱۵۷	۶-۱. مقدمه
۱۶۰	۶-۲. تابع تولید شرکتهای تولیدی دولتی
۱۶۳	۶-۳. بهره‌وری در صنایع مختلف شرکتهای تحت پوشش دولت
۱۶۶	۶-۴. بهره‌وری در شرکتهای مختلف در صنعت سیمان
۱۷۰	۶-۵. شرکتهای مختلف در صنعت خودروسازی

- ۱۷۳ ۶-۶. بهره‌وری شرکتهای مختلف صنعت فلزات
- ۱۷۵ ۶-۷. بهره‌وری شرکتهای مختلف صنعت قند و شکر
- ۱۷۸ ۶-۸. بهره‌وری شرکتهای مختلف صنعت ماشین آلات صنعتی
- ۱۸۲ ۶-۹. بهره‌وری شرکتهای مختلف صنعت نساجی

فصل هفتم: قانونگذاری، تصمیمات بدون هزینه (۱۸۶-۲۲۰)

- ۱۸۷ ۷-۱. مقدمه
- ۱۸۸ ۷-۲. قانونگذاری
- ۱۸۹ ۷-۳. دلالتی برای قانونگذاری
- ۱۸۹ ۷-۳-۱. وجود قدرت انحصاری
- ۱۹۰ ۷-۳-۲. برای محاسبه هزینه‌های اجتماعی
- ۱۹۱ ۷-۳-۳. برای جبران اطلاعات ناقص.
- ۱۹۱ ۷-۳-۴. توجیحات دیگر
- ۱۹۲ ۷-۴. روشهای قانونگذاری
- ۱۹۲ ۷-۴-۱. هزینه نرخ گذاری خدمات
- ۱۹۲ ۷-۴-۲. قرار دادن مبنای تاریخی برای سقف قیمت
- ۱۹۳ ۷-۴-۳. صدور مجوزها
- ۱۹۳ ۷-۴-۴. وضع قانون استاندارد
- ۱۹۳ ۷-۵. اثرات قانونگذاری
- ۱۹۴ ۷-۶. قانون زدایی
- ۷-۷. بررسی اثر اخذ عوارض زیربنایی ساختمان بر فعالیت‌های
- ۱۹۶ بخش خصوصی در مسکن شهر تهران
- ۱۹۸ ۷-۷-۱. تفسیر نتایج الگو

- ۷-۸. اثر عوارض صدور پروانه‌های ساختمانی بر روی شاخص
 بهای مسکن (در شهر تهران) ۲۰۱
- ۷-۸-۱. تفسیر نتایج حاصل از الگو ۲۰۲
- ۷-۹. بررسی تأثیر قانون و مقررات بر فعالیت شرکتهای داروئی ۲۰۷
- ۷-۹-۱. مقدمه ۲۰۷
- ۷-۹-۲. نظام نوین داروئی کشور سیستم تولید و توزیع متمرکز دارو ۲۰۸
- ۷-۹-۳. وضعیت و تعداد شرکتهای واردکننده و تولیدکننده دارو ۲۰۸
- در طی اجرای نظام نوین داروئی کشور ۲۰۹
- ۷-۹-۴. مقدار و ارزش واردات و تولیدات دارو در داخل کشور ۲۱۱
- ۷-۹-۵. قیمت گذاری و مصرف دارو در کشور. ۲۱۶

فصل هشتم: خلاصه و نتیجه گیری (۲۲۱-۲۴۸)

منابع و مأخذ (۲۴۸-۲۵۴)

کلیات

- ۱-۱. مقدمه
- ۱-۲. ضرورت و اهمیت موضوع
- ۱-۳. فرضیات
- ۱-۴. روش تحقیق
- ۱-۵. تعاریف و مفاهیم
 - ۱-۵-۱. تعریف دولت
 - ۱-۵-۲. ماهیت دولت
 - ۱-۵-۳. پیشینه دولت
 - ۱-۵-۴. حکومت، دستگاه اداری و دولت
 - ۱-۵-۵. حاکمیت و دولت
 - ۱-۵-۶. انواع دولت

۱-۱. مقدمه

اخیراً توجه بسیاری از اندیشمندان به اندازه مطلوب فعالیتهای اقتصادی دولت و مبانی نظری مربوط به کنترل آن معطوف گردیده است زیرا که امروزه دولتها نه فقط به عنوان هدایت کننده جریان فعالیتهای اقتصادی جوامع بلکه به عنوان عمل کننده اقتصادی در صحنه فعالیتهای تولیدی حضور دارند. و لذا نحوه عمل و قلمرو فعالیتهای آنها به عنوان یکی از مسایل اساسی اقتصاد بخش عمومی مطرح است. در نگاه اول به موضوع اندازه مطلوب فعالیتهای اقتصادی دولت، دسترسی به عدد و رقم مشخصی به ذهن متبادر می‌گردد. لیکن همانگونه که در مبانی نظری این موضوع نیز بدان پرداخته شده است منظور از اندازه مطلوب فعالیتهای اقتصادی دولت دسترسی به نقاط ضعف و قوت اینگونه فعالیتهای و تحدید و گسترش آنها با توجه به وظایف متصور برای دولتها می‌باشد. و لذا در این تحقیق با توجه به ابعاد مختلف فعالیتهای اقتصادی دولت در ایران سعی شده است جنبه‌های مثبت و منفی آن دسته از فعالیتهای اقتصادی دولت که یا به طور مستقیم (از طریق بودجه کل کشور) و یا بطور غیرمستقیم (از طریق قانونگذاری) در تخصیص منابع، توزیع درآمد و تثبیت فعالیتهای اقتصادی جامعه مؤثرند، مورد شناسایی و ارزیابی قرار گیرند.

قابل ذکر است در این تحقیق مبانی نظری در فصل دوم مورد بحث واقع شده است ولی به دلیل گستردگی بحث و استناد نزدیکتر، در ابتدای فصول بعدی نیز بعضاً در مورد مبانی نظری مطالعات تجربی انجام شده مرتبط با موضوع هر فصل مطالبی آورده شده است.